

Joszif Deribasz admirális és az orosz–török háborúk (Odessza alapítója és a cári flotta főparancsnoka)

A külföldi turista amikor Odesszába látogat, nem kis gondot jelent számára a főutca nevének megértése. Vajon az „ulica Deribaszovszkaja” kiről kapta a nevét, és a helybeliek – több mint kétszáz év távlatából – miért őrzik az emlékét? Jelen tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy felidézzük a névadó José de Ribas y Byons, oroszosan Joszif (Oszip) Mihajlovics Deribasz legendás alakját, a II. Katalin korabeli orosz–török háborúk egyik hősenek életútját. A történészek nagy része egyetért abban, hogy a spanyol nemesi származású fiatalember 1751. szeptember 13-án született Nápolyban, de katonai karrierje és a cári flottával aratott győzelmei mégis Oroszországhoz kötötték.

Oszip Mihajlovics a Nápolyi Királyságban szolgáló Miguel de Ribas tábornok és az ír származású Margaret Plankett gyermekeként látta meg a napvilágot. Kezdetben házitanítók nevelték, majd szülei beírták a tengerészeti kadétkolába, ahol alapos felkészítést kapott a navigáció elméletéből és gyakorlatából. A fiatalember kiemelkedett társai közül gyors észjárásával, ráadásul jól tudott spanyolul, olaszul, latinul, angolul, franciául és németül, később mindezekhez az orosz nyelv elsajátítása is társult. Az intézmény befejezése után alhadnagyi rangot kapott a Nápolyi Királyság hadseregében.

Deribasz 1769-ben, az itáliai Livornóban ismerkedett meg Alekszej Grigorjevics Orlov (1737–1808) gróffal, a Földközi-tengerre küldött cári flotta főparancsnokával, aki II. Katalin kegyencének, Grigorij Orlovnak volt a testvére. Orlov feladatkörébe tartozott, hogy a Balti-tengerről a törökök ellen küldött orosz flottát élelmiszerral lássa el, a legénységi állomány létszámát kiegészítse, szigorú fegyelmet tartson a tengerészek között. Az ambiciózus Deribasz elnyerte a főparancsnok szimpátiáját, aki felajánlotta számára, hogy lépjen orosz szolgálatba. Orlov ajánlatát a fiatal tiszttel kedvezőnek találta, ezért önkéntesként belépett a flotta kötelékébe. Lehetséges, hogy a tizennyolc éves ifjú ekkor idősebbnek mondta magát, ami megtévesztheti az életével foglalkozó történészeket.

Az orosz hadvezetés szívesen fogadott szolgálatába jól képzett külföldi tisztet, mivel II. Katalin (1762–1796) külpolitikája jelentős területek meghódítására irányult. I. Péter cár (1689–1725) az északi háború végére kijutott a Balti-tengerhez, több svéd erődítményt foglalt el és 1703-ban megalapította Szentpétervárt is. A cárnő, aki Nagy Péter külpolitikai ambícióinak folytatója kívánt lenni, nem titkolta, hogy a Fekete-tenger partvidékének elfoglalására, a Krím területének megszerzésére és a Kaukázus északi előterének meghódítására törekszik. Ennek a nagyra törő tervnek a részét képezte, hogy – az első orosz–török háború keretében – az uralkodónő a Földközi-tengerre vezényelte a balti flottát, amelynek parancsnokává Alekszej Orlovot nevezte ki.

1770. április 14-én – több hónapos késéssel – Livornóból végre a flottához érkezett Alekszej Orlov is, aki a szükséges előkészületek után az egész hajóhadat Navarinóhoz rendelte, ahova tizenkét török sorhajó és egyéb szállítójármű közeledett. Az orosz tengerészek némi aggodalommal figyelték a török hajóhadat, de szerencsére közben befutott Kronstadtból a cárnő szolgálatában álló John Elphinstone (1722–1785) ellentengernagy második egysége is, amely május 12-én az öbölben megtámadta a jóval erősebb török flottát. A fedélzeti ágyúk gyilkos párbaja négy napon keresztül tartott, míg végül a török

hajóhad visszahúzódott az öbölbe. Elphinstone ekkor úgy vélte – mivel az ellenség túlerőben volt és egy további ütközet esetén a parti tüzérség is támogathatta volna – hogy észszerűtlen lenne a törökök üldözése. Jelentette Alekszej Orlovnak a történeteket, majd javasolta a Grigorij Andrejevics Szpiridov (1713–1790) egységéhez való csatlakozást. A két orosz hajóraj azonnali összevonását azonban heves szélvihar akadályozta meg, és emiatt azok csak május 22-én találkozhattak. Két nap múlva pedig, mire visszahajóztak a navarinói öböl bejáratához, a török flotta már egérutat nyert. Nem kétséges tehát, hogy az elkövetett hibáért, a meglehetősen súlyos mulasztásért Szpiridov admirális joggal tehetett szemrehányást a határozatlan Elphinstone-nak.

Május 23-ától aztán az egyesült orosz flotta egy hónapon keresztül hiába üldözte ellenségét, azt már képtelen volt utolérni. Megkönnyebbülten vett erről tudomást Ibrahim Hasszameddin kapudán pasa is, akit az előző hónapban neveztek ki a török tengeri erők főparancsnokává. (Mindenki tudta azonban, hogy a török flotta igazi ura ez idő tájt Haszán algériai bég volt, aki halálfejes kalózhajóival tartotta nyugtalanságban a Földközi-tenger partvidékét.) A török hajóhad – amelyben dalmát, görög, albán és berber legénység teljesített szolgálatot – mintegy hatvanöt, különböző típusú hajóból állt, és ez lényegesen felülmúlta Orlov haderejét. Deribaszmár ekkor kitűnt személyes bátorságával, a későbbi harcokban is gyakran megmutatkozó hősiességével, bár a flottánál ekkor még beosztott tisztként szolgált.

Az orosz tengerészek Pharosz szigeténél tudták meg, hogy a menekülő kapudán pasa három napja járt ott, és Chiosz szigete felé hajózott el. Az üldöző hajóraj – ekkor kilenc sorhajóból, két fregattból és tizenhárom kisebb szállítóhajóból állt – végül június 24-én Chiosz szigeténél érte utol ellenfelét. Egyesek szerint az ütközet előtt a kapudán pasa félelmében a partra menekült, majd még aznap délelőtt mindkét flotta elfoglalta harci állását. A török támadó ék első vonalát tíz nagyobb csatahajó, második sorát hét sorhajó, két ötvenágyús karavella és két negyvenágyús fregatt képezte.

Az ütközetet a két vezérhajó összecsapása nyitotta meg. Az erős ágyúzás következtében kigyulladt ugyan a hatalmas – száz fedélzeti lövegből tüzelő – török hajó, de égő árbóca egyenesen ellenfelére zuhant. Fűlsiketítő robbanás hallatszott, majd az orosz vezérhajó darabokra szakadva elsüllyedt, harmincnégy tisztet és négyszázhetvenhárom matrózt vitt magával a hullámsírba. A katasztrófát mindössze ötvennyolc fő, köztük Fjodor Grigorjevics Orlov, a főparancsnok fivére élte túl. Az ütközet további részében mindkét fél derekasan küzdött, de végül a török hajóhad jobbnak látta Csesme (Cseszme) irányába elvitorlázni.

A következő nap a döntő ütközetre való felkészüléssel telt el. Az orosz főparancsnok reggel haditanácsot tartott és Samuil Greigh (1735–1788) admirálist bízta meg azzal a feladattal, hogy speciális gyújtószerkezetek alkalmazásával az ellenséges flottát égesse fel. A haditervnek megfelelően július 26-án éjjel egy órakor négy orosz hajó elzárta a csesmei öböl bejáratát, amikor Pavel Pavlovics Gagarin herceg egysége felgyújtotta az ellenséges hajókat. Mivel ezen az éjszakán szélcsend uralkodott az öbölben, és emiatt a hajókon nem tudtak vitorlát bontani, ezért hajnalra az egész török flotta leégett. Rádásul Ivan Abramovics Hannibál (1735–1801) brigadéros – A. Sz. Puskin nagybátyja – tüzérsége éjjel három órától kíméletlenül lőni kezdte a már lángba borult hajókat. A dühöngő lángtenger reggel kilenc óráig megtette a magáét, és csak a magasba szálló koromfekete füst, valamint a süllyedő hajóroncsok jelezték a véres ütközet egykori helyszínét.

A tizenkilenc éves Deribaszmár ezekben a napokban a főparancsnok hajóján teljesített szolgálatot, és Orlov mellett futártiszt feladatokat látott el. Alekszej Grigorjevics maradtalanul elégedett volt a fiatalember talpraesett viselkedésével, akit már ekkor legendás bátorság jellemzett, hősiességével és a legveszélyesebb helyzetekben való helytállásával

pedig kiemelkedett tisztársai közül. A cári flotta főparancsnoka korán felfigyelt az ifjú képességeire, szolgálatkészségére, bizonyára ezzel is magyarázható, hogy Deribasznak elnyerte bizalmát. Nagy elismerést jelentett, hogy Orlov – a győztes tengeri csata után – főhadnagyi ranggal jutalmazta szolgálatait.

A győzelmet követően John Elphinstone ellentengernagy hajóival a Dardanellákhoz vonult, és fedélzeti ágyúival tűz alá vette a part menti török erődítményeket. Ezek azonban sokáig eredményesen védekeztek, mivel a szárazföldről bőségesen kaptak utánpótlást, lőszert és élelmet. Ezt látva Elphinstone – talán túl korán – felhagyott a Dardanellák blokádjával és csatlakozott a főerőkhöz. A történetekről értesülve Alekszej Orlov rettenetes haragra gerjedt és azonnal levelet küldött a cárnőhöz, amelyben az angol származású ellentengernagy felelősségre vonását kérte. Az elmarasztalás nem is váratott sokáig, Elphinstone-t ezentúl Grigorij Szipiridov tengernagy hatásköre alá rendelték, majd 1777. július 19-én az oroszországi szolgálatból is elbocsátották.

Mivel a sorozatos összecsapásokban az orosz flotta is érzékeny veszteségeket szenvedett, Alekszej Orlov sürgetésére 1770 októberére a harmadik expedíciós hajóraj is megérkezett Minorca szigetéhez a dán származású Ivan Nyikolajevics Arf ellentengernagy parancsnoksága alatt. Az ő egysége hamarosan egyesült Alekszej Orlov főerőivel, majd a cárnő utasításainak megfelelően a békekötésig a görög szigetek környékén maradt, és az év végéig húsz kisebb szigetet foglalt el a törököktől. (Ennek ellenére a főparancsnok elégedetlen volt Arf tevékenységével, ezért – javaslatára – 1774-ben az uralkodónő felmentette az orosz állami szolgálat alól.)

Az orosz flotta győzelmeivel szinte egyidőben a szárazföldi haderő is sikereket ért el. Ezt bizonyítja, hogy 1770. július 7-én (18-án) a Larga folyónál – Pjotr Alekszandrovics Rumjancev (1725–1796) parancsnoksága alatt – a huszonötzres cári egységek szétverték a törökök és tatárok nyolcvanezres haderejét. Még ennél is jelentősebb diadalt arattak 1770. július 21-én (augusztus 1-jén) az orosz csapatok Dél-Moldáviában, a Kagul folyó mentén (Grecesny település közelében), amikor a cári fővezér tizenhétezer gyalogossal és négyezer lovassal – a kortárs vélemények szerint – mintegy százezres török sereget semmisített meg. A cári egységek sikerét elsősorban abban kereshetjük, hogy zömében irreguláris ellenséges erőket győzött le. Ezen kívül erejüket növelte az orosz tűzéréség fölénye, valamint az adott korban újszerű hadoszlop taktika alkalmazása. A kaguli győzelemért július 27-én (augusztus 7-én) Rumjancevet a cárnő a Szent György-rend első fokozatával tüntette ki. Ezt követően az orosz fővezér üldözőbe vette a menekülő ellenséget és csapataival elfoglalta Kilia (Odessza közelében), Akkerman (ma Belgorod), Braila és a dobrudzsai Iszakcsa erődjét.

1771-ben a Porta mintegy százhuszezer katonát mozgósított Pjotr Rumjancev hadereje ellen. A 2. cári hadsereg parancsnokává Pjotr Ivanovics Panyin (1721–1789) gróft neveztek ki, aki – Jurij Vlagyimirovics Dolgorukov (1740–1830) és Mihail Mihajlovics Scserbatov (1733–1790) herceg hadtestével közösen – a Krím félszigeti harcok irányítását kapta feladatul. A Zaharij Grigorjevics Csernisov (1722–1784) gróf által kidolgozott haditervnek megfelelően a szárazföldi csapatok Perekop irányában támadtak, szorosan együttműködve a flottával, amelynek élén Alekszej Naumovics Szenjavics (1722–1797) ellentengernagy állt. A június 14-én megindított döntő támadás eredményeképpen a cári erők Perekoptól délre néhány óra leforgása alatt szétverték Szelim Girej tatár kán irreguláris könnyűlovasságát, aki ezután lóhalálában patrónusához, III. Musztafa (1757–1774) szultánhoz menekült Konstantinápolyba.

Az előretörő orosz csapatok Kerics, Jenikale, Kozlov és Tamany gyors elfoglalása után, június 29-én már Kafa (ma: Feodoszija) erődjéhez értek, amelynek pánikba esett helyőrsége hamarosan megadta magát. Ezután pedig viszonylag gyorsan bevették

Szudak, Jalta, Aktirka és Bahcsiszeráj jól védett erődjeit is. Ezekkel az átütő sikerekkel magyarázható, hogy 1772 márciusában Mehmed pasa, a nagyvezír a béketárgyalások megkezdését javasolta Rumjancev grófnak. A felek végül is asztalhoz ültek, de a május 11-én befejezett megbeszélések nem vezettek eredményre. Bár a tárgyalások júliusban folytatódtak Focsaniban, egy hónap múlva a nagyvezír visszahívta követeit, és emiatt az észszerű megegyezés gondolata ismét kútba esett. 1772 végén aztán mégis újra tárgyalásasztalhoz ültek a felek Bukarestben, ahol 1773 márciusáig fegyverszünetet kötöttek. Az elodázhatatlan megállapodást természetesen nagymértékben előmozdította Oroszország egyre nyilvánvalóbb tengeri fölénye a Földközi-tenger és az égei-tengeri szigetek térségében. 1772. május 8-án ugyanis elindult a negyedik expedíciós hajóraj Revalból (Tallinból) Vaszilij Jakovlevics Csicsagov (1726–1809) admirális és Mihail Tyimofejevics Konyajev (1727–1789) vezérőrnagy vezetése alatt. A flotta július 16-án futott be Minorca szigetére, majd augusztus 15-én Livornóba. Innen Csicsagov visszaindult Pétervárra, és a parancsnokságot Konyajev vette át.

Az új hajóraj befutása tovább fokozta Alekszej Orlov harci kedvét és – mielőtt a kapudán pasa mozgósíthatta volna az albániai és tuniszi flottáját, valamint a Márvány-tengeren és a Boszporusznál állomásozó egységeit – elég erősnek érezte magát a törökök megtámadására. Elképzelése várokozáson felül sikerült, mivel az október 26–28-ai, Patrasz szigete melletti összecsapásban az orosz tengerészek ismét döntő győzelmet arattak, másnap pedig Konyajev felgyújtatta az elmenekülni nem tudó, de még ellenálló török hajókat. A Patrasz melletti ütközet méreteit jól jellemzi, hogy a kapudán pasa huszonhét hajóját vesztette el, amelyeket egyhamar aligha lehetett pótolni.

A Patrasz melletti ütközet egyik hőse kétségtelenül Deribas volt, akinek feladatát a főparancsnok melletti futárszolgálat teljesítése képezte. Ez nem volt veszélytelen, mivel a törökök nagyon ügyeltek arra, hogy a cári hajók közötti összeköttetést, a hírek továbbítását megakadályozzák. Bátorság és nem kevés szerencse kellett ahhoz, hogy Alekszej Orlov utasításait a futártisztek a legkritikusabb helyzetekben is el tudják juttatni az orosz sorhajók és fregattok parancsnokaihoz. A huszonegy éves Deribas félelmet nem ismerve továbbította a cári főparancsnok taktikai elgondolásait. Ezt Orlov azzal jutalmazta, hogy a patراسzi diadal után megbízható futártisztjét kapitányi rangra emelte és az egyik fregatt parancsnokságát bízta rá. (Érdekességképpen említjük meg, hogy még ugyanebben az évben Deribas utasítást kapott a cárnőtől, miszerint a Lipcsében tanuló Alekszej Bobrinszkij grófot, II. Katalin és a kegyenc Grigorij Orlov tízéves, törvénytelen fiát – néhány emberével – kísérje Szentpétervárra.)

Az 1773-as évvel elkezdődött az orosz–török háború második szakasza. Miután Törökország – főleg francia és angol sugalmazásra – nem volt hajlandó elfogadni a II. Katalin által javasolt feltételeket, többek között azt a követelést, hogy az orosz zászlók alatt közlekedő hajók szabadon átjuthassanak a tengerszorosokon, ezért a cári csapatok 1773 tavaszán felújították a hadműveleteket. Válaszul jelentős török erők kelték át a Dunán, hogy ott mérjenek vereséget Ivan Petrovics Szaltikov (1730–1805) gróf hadosztályára. Számításuk azonban nem vált be, mivel Alekszandr Vasziljevics Szuvorov (1730–1800) – korának kétségtelenül egyik legzseniálisabb hadvezére – váratlan és merész átkaroló hadművelettel elfoglalta Turtukaj (Tutrankan) erődjét, és ezzel elvágta a túlságosan magabiztosan előrenyomuló ellenséges erők utánpótlási vonalait. Szuvorov diadalát azzal tetőzte, hogy szuronyrohammal bevette a dobrudzsai Hirsóvát, amelyet hatezer katona védett. A cári tábornok sorozatos győzelmei következtében az 1773-as esztendő katonai mérlege igen kedvező volt az orosz hadvezetés

számára, hiszen sikerült megszilárdítania pozícióját a Duna bal partján. Ezzel párhuzamosan pedig az azovi flotta többször is megakadályozta, hogy a törökök csapatokat tegyenek ki a Krímbe vagy a Fekete-tenger partjára.

A következő évben Pjotr Rumjancev két török erődöt, Ocsakovot és Kinburnt (ma: Ukrajna, Nyikolajev megye) akarta elfoglalni. Ezért a fősereget három részre osztotta, majd I. P. Szaltikov gróf és Alekszandr Ivanovics Glebov (1722–1790) tábornok alakulatait a fenti erődök alá vezényelte. Szuvorov egységét pedig Sumlához (ma: Sumen, Bulgária) irányította, amelynek helyőrsége végül kapitulálni kényszerült. Nem sokkal ezután, július 8-án Szuvorov alakulata egy negyvenezres török hadseregbe ütközött Kozludzsnánál, amelyet Abdel Rezak pasa vezetett. Az ütközet elől kitérni már nem lehetett: a pasa könnyűlovassága hatalmas nyílzáport zúdított az oroszok első soraira. A kozákok elszánt rohama azonban visszaűzte az irreguláris egységeket, majd öldöklő kézitusára kezdődött. A janicsárok arcvonala sokáig nem ingott meg, ám a sorozatosan megújuló szuronyrohamok végül megbontották soraikat. A szultán legmegbízhatóbb alakulatai is fejesztett menekülésbe kezdtek, de a kozákok csakhamar utolérték őket. Amikor estére a fegyverek zaja elült, a források szerint háromezer „igazhítú” harcos teteme borította a csatateret.

A kozludzsai győzelem után I. Abdul Hamid (1774–1789) szultán és a török főparancsnok a tárgyalások újbóli felvételét javasolta az orosz hadvezetésnek. Pjotr Rumjancev tábornok azonban világosan a tudukra adta, hogy csak az 1773. évi feltételek alapján hajlandó tárgyalni, amelyek a Krím, Kercs, Jenikale és a Fekete-tenger partvidékének Oroszországhoz csatolását tartalmazták. Ám Abdul Hamid szultán is tisztában volt azszal, hogy az oroszok kénytelenek tárgyalóasztalhoz ülni, mivel a Jemeljan Ivanovics Pugacsov vezette parasztháború (1773–1775) jelentős erőket vont el a hadszíntérről és ezenkívül belpolitikai bizonytalanságot is okozott a központi kormányzóságokban.

Végül mindkét fél hajlott a kompromisszumra, és késznek mutatkozott a megegyezésre. A tárgyaló delegációkat Nyikolaj Vasziljevics Repnyin herceg, illetve Ahmed és Ibrahim pasák vezették. A hosszas alkudozások, valamint a kölcsönös engedmények után végül a békét egy Kücsük-Kajnardzsi (ma: Kajnardzsa) nevű településen kötötték meg 1774. július 10-én. A szerződés értelmében a krími, a kubáni és más tatár törzsek függetlenné váltak Törökországtól. Oroszország megkapta a Krím félszigeten Kercs és Jenikale erődjeit, a Dnyeper torkolatánál Kinburt, a Bug és a Dnyeper közötti területet, Azov és Kubán vidékét, valamint Nagy- és Kis-Kabardiát. A győztes jogot kapott még Azov megerősítésére, továbbá Törökország hozzájárult az orosz kereskedelmi hajók szabad áthaladásához a tengersizorokon. A szultán ezenkívül elismerte Oroszország védnökségét Havasalföld és Moldva felett, ráadásul vállalta négy és félmillió rubel hadisarc fizetését.

A kücsük-kajnardzsi-i béke megkötése után hamarosan, 1774 nyarán, két fontos esemény történt Deribasv életében. Az egyik őrnagyi kinevezése, a másik az úgynevezett Tarakanova-ügyben való részvétele. Ez utóbbi előzményeihez hozzátartozik, hogy az 1770-es évek elejétől Európa-szerte nagy feltűnést keltett egy művelt, sok nyelvet beszélő „hercegnő”, aki a feltételezések szerint 1745 és 1753 között született és azt állította magáról, hogy I. Erzsébet (1741–1761) és kegyence, Alekszej Grigorjevics Razumovszkij (1709–1771) gyermeke. A megnyerő modorú, előkelő hölgy Jelizaveta Vlagyimirszkaja hercegnőként mutatkozott be az európai udvarokban, és mindenütt azt hirdette, hogy jogot formál az orosz trónra. Véleménye szerint II. Katalin törvénytelenül uralkodik, mivel német származású és férje, III. Péter meggyilkoltatásával került hatalomra. A „hercegnő” sohasem nevezte magát Tarakanovának, mivel ez

oroszul csótányt vagy svábbogarat jelent, és ezt a gúnynevet egy francia diplomata, a Jekatyerina Alekszejevnához hű Jean-Henri Castéra adta neki. Persze, Tarakanovának több támogatója is akadt, köztük a bari konföderalisták, akik gyűlölték az orosz uralkodót Lengyelország első, 1772. évi felosztása miatt. A „hercegnők” voltak támogatói a német államokban és Franciaországban is, ami felettébb nyugtalanította az orosz cármót. Ezért utasította Alekszej Orlov grófot, hogy az itáliai Livornóban tartózkodó „kalandornőt” – a cári tisztek egy csapatával – rabolja el és a flotta egyik hajóján haldéktalanul szállítsa Pétervárra. Az orosz tisztek között ott volt Deribaszs őrnagy is, aki a társaival – a cárnő parancsát teljesítve – a Péter-Pál-erődbe vitte a foglyot. Ezt követően a börtönben megkezdődött Tarakanova kihallgatása és kivallatása, de ez nem törte meg a „hercegnő” akaratát. Katalin bizonyára megkönnyebbült, amikor arról értesült, hogy a számára nem kis veszélyt jelentő trónkövetelő 1775. december 4-én (15-én) távozott az élők sorából. Jekatyerina Alekszejevna később sem felejtette el Deribaszs szolgálatait, és ne csodálkozzunk azon, hogy a fiatal főtiszt karrierje mindvégig töretlenül ívelt felfelé.

Az 1774. július 10-én (21-én) megkötött békeszerződést követően jó néhány török kísérlet történt a Krím félsziget visszacsatolására. Így például 1776-ban I. Abdul-Hamid szultán tízezer katonával támogatta az előzőtt Devlet Girej kán akcióit Oroszország ellen. Vészegény próbálkozásai azonban nem sok sikerrel jártak, mivel a tatár előkelőségek nem támogatták, és helyére az ambiciózusabb Sahin Girejt akarták ültetni. Az orosz haderő 1777 márciusában ért Perekophoz, majd megtisztította az egész Krím félszigetet a tatároktól. Mire Szuorov tábornok Kafához (a mai Feodoszijához) ért, a török hadsereg már hajóra szállt, elmenekült Devlet Girej kánnal együtt. A tatár előkelőségek nyomására a török diván (államtanács) 1777. március 29-én Sahin Girejt ismerte el kánnak, és egyúttal újabb katonai akciók szervezésével bízta meg. Az összehangolt török–tatár támadás részeként 1777 őszén az ahtiari öbölben erős török egység akart partra szállni Hadzsi Ali pasa parancsnoksága alatt. Szuorov azonban a parti tüzérség nehézágyúival addig lövette az ellenséges flottát, amíg az vissza nem fordult.

1778 nyarán újabb török flotta kötött ki a Krím partjainál, Gaza Haszán és Hadzsi Ali pasák parancsnoksága alatt, de Szuorov az orosz szárazföldi erők és a fekete-tengeri flotta gyors mozgósításával megint visszafordulásra kényszerítette a török hajóhadat. 1779-ben a szultán kénytelen volt Oroszországgal újabb szerződést aláírni, amelyben ismét elismerte a Krím területének elszakadását a Portától. Ezt követően Sahin Girejt az orosz hatóságok Voronyezsbe telepítették át; az erről szóló megállapodás aláírására 1783. december 28-án került sor.

Ugyanebben az évben az orosz hadvezetés Deribaszt – Patyomkin herceg támogató levelével – Dél-Oroszországba vezényelte, ahol elsődleges feladata a fekete-tengeri flotta modernizálása lett. Grigorij Alekszandrovics felfigyelt az intelligens és jól képzett tiszt szervezőképességére, a tengerészeti ügyekben való jártasságára és korszerűsítési javaslataira. Ezzel magyarázható, hogy Deribaszs részt vett a krími hadjáratokban, amelyek Anton Bogdanovics Balmen (1741–1790) gróf irányításával folytak. (A későbbi kurszki és orjoli kormányzó skót nemesi családból származott és eredetileg őrnagyi rangban lépett cári szolgálatba.)

1785-ben Deribaszt a mariupoli könnyűlovas ezred parancsnokává léptették elő, amely a kremencsugi hadosztály és a jekatyerinoszlavi hadsereg alá volt rendelve. Ebben a beosztásban közvetlenül Patyomkin törzskarához tartozott és a főparancsnok megbízásából – immár brigadérosi rangban – gyakran utazott Alekszandr Szuorovhoz.

A Krím, a Kubán-vidék és Grúzia elvesztésébe a Porta aligha tudott belenyugodni, ezért 1787-ben ultimátumot nyújtott át a konstantinápolyi orosz követnek, Jakov Ivanovics Bulgakovnak, amelyben az alábbiakat követelték: 1. a Krím félsziget azonnali

elcsatolását; 2. Grúzia legyen török vazallus állam; 3. a fekete-tengeri kijáratnál a törökök ellenőrizhessék az áthaladó orosz hajókat. Ennek megfelelően a török támadási terv kettős célt tűzött maga elé: az orosz flotta megsemmisítését Herszonban, illetve a Krím és Moldávia irányából történő támadást a Kubán és Ukrajna termékeny körzetei ellen.

Miután a konstantinápolyi orosz követ eljuttatta Pétervárra az ultimátumot, II. Katalin cárnő megtette a szükséges ellenintézkedéseket: jelentősen megerősítette a Krím, a Kubán, az Azovi-tenger és az Észak-Kaukázus mintegy hatszázötven kilométeres vonalát. Fontos szerepet kapott az előkészületekben Herszon és Kinburn erődjének korszerűsítése, valamint a Sztavropoltól Tamanyig húzódó védelmi állások sürgős rendbehozatala. Az ultimátum átvétele után az orosz hadvezetés nyomban mozgósította az 1. (jekatyerinoszlavi) hadsereget Grigorij Alekszandrovics Patyomkin (1739–1791) herceg, illetve a 2. (ukrán) hadsereget Pjotr Alekszandrovics Rumjancev parancsnoksága alatt. Megerősítették a krími és a kubáni hadtesteket, így létszámuk elérte a huszonöt-harmincezer főt. A Szunuha-folyó védelmét Mihail Illarionovics Kutuzovra (1745–1813) bízták, aki azt a feladatot kapta, hogy a területet mindenáron védelmezze meg.

Oroszország az 1787–1791. évi újabb törökellenes háború idején nem tudott flottát küldeni a Földközi-tengerre, ebben ugyanis megátolta Svédország 1788-ban indított támadása, valamint Anglia magatartása, amelyet az 1780-as tengeri fegyveres semlegesség elvének deklarációja váltott ki a szigetországban. Ennek ellenére a Földközi-tengeren számottevő orosz haderő állomásozott: öt sorhajó, tizenkilenc fregatt és tíz kisebb hajó, összesen ötezer főnyi legénységgel. Deribaszi irányítása alá főként tengeri bárkákat rendeltek, amelyeknek orrában nyolc–tíz ágyút helyeztek el.

1788. június 7-én a limáni ütközetben Deribaszi flotillája döntő győzelmet aratott a törökök felett, ezért június 23-án a Szent Vlagyimir-rend III. osztályával tüntették ki. A következő év november 7-én újabb sikert vívott ki Ocsakov erődjétől nyolc kilométerre, amelyben a Fekete-tenger parti kozákok is támogatták. Ez a győzelem jelentősen hozzájárult a kulcsfontosságú Ocsakov erődjének bevételeéhez is 1788 végén. Ezt követően Oszip Mihajlovics – Patyomkin herceg kíséretében – Szentpétervárra utazott, ahol ünnepélyesen vezérőrnaggyá léptették elő.

A háborúban Oroszország oldalán hadba lépett Ausztria is, de az osztrák csapatok szinte mindvégig passzívák maradtak, és a hadműveletek egész súlya a cári hadseregre nehezedett. Az orosz–osztrák közeledést ekkor nagyban elősegítette, hogy az 1778–1779. évi bajor örökösödési háború idején II. Katalin támogatta Ausztriát Poroszországgal szemben, és az 1779-es tescheni béke egyik garانتálója lett.

1789 júliusában Patyomkin Deribaszt az Ivan Vasziljevics Gudovics (1741–1820) vezette hadtest előőrsének parancsnokává nevezte ki. Ez év szeptember 14-én Deribaszi rohammal bevette Hadzsibejt, amiért a Szent Vlagyimir-rend II. és a Szent György-rend III. osztályával tüntették ki. Fontos esemény volt, hogy szeptember 30-án a dnyeperi flotilla parancsnokságával bízták meg, később ebből alakult meg a fekete-tengeri flotta egyik hajórajja, amelynek döntő szerepe lett Akkerman (Belgorod) bevételeiben. Említést érdemel, hogy november 4-én az általa vezetett flotilla döntő szerepet játszott a moldáviai Bengyeri elfoglalásában.

Az 1789-es év legjelentősebb győzelmét a szövetséges orosz–osztrák csapatok a Rimnicul (Rimnyik) folyó mellett aratták szeptember 11-én, amikor Szuворov és Coburg herceg kitűnő együttműködési készségről tett tanúbizonyságot. Az összecsapásban ugyanis Szuворov előbb elsöprő győzelmet aratott a jobbszárnyon, majd a szorongatott helyzetben levő Coburg herceg segítségére sietett. Közös erővel szorították vissza a négyezeres túlerőben levő törököket, akik közül a menekülés során sokan fulladtak a

mély vizű folyóba. A szövetségesek diadalának súlyát jelzi, hogy az egykori százezres török hadseregből – a források szerint – csak tizenötezen jutottak el Brailába. Az év során az orosz csapatok – Patyomkin herceg fővezérletével – további győzelmeket arattak Bengyeri, Akkerman és Hadzsibej (Odessza) erődjeinél, amelyek helyőrsége katasztrofális vereséget szenvedett.

Hadzsibej elfoglalása rendkívül fontos volt az oroszok számára, mivel a város közelében állomásozott a fekete-tengeri török flotta egy része. Ezért az 1788. december 3. (14-ei) ocsakovi győzelem után Grigorij Patyomkin legfőbb feladatának Hadzsibej bevételét tartotta. A következő év tavaszán előbb kozák ezredeket, majd I. V. Gudovics tábornok parancsnoksága alatt reguláris egységeket vezényelt Hadzsibej közelébe. A főparancsnok jelentős tengeri erőket is mozgósított Deribaszzal vezetésével, amelyek szeptember közepén blokádnál vették a mintegy háromezer főnyi helyőrséggel védett erődöt. A törökök felmentő hajórajt is küldtek a számukra létfontosságú település és kikötő felmentésére, de egy hatalmas szélvihar visszafordulásra kényszerítette őket. Ezek után az orosz támadók – a cári flotta segítségével – megtörték a védők ellenállását, és szeptember 25-én sikerült bevenniük az erődítményt.

Ez utóbbi elfoglalása után Joszif Deribaszzal a kérelemmel fordult II. Katalinhoz, hogy engedélyezze egy új város és kikötő létrehozását, a korábbi török erőd helyén. A cárnő 1794. május 27-ei leiratában hozzájárult Odessza megalapításához. Az új város neve valószínűleg abból származik, hogy a görög Odesszosz település helyén épült fel, amely a maga korában virágzó kolóniának számított. Egy másik magyarázat szerint, Odessza neve a francia „assez d’ eau” kifejezésre vezethető vissza, ami vízben bőséges területet jelent. Amikor Deribaszz megkapta a cárnő kedvező döntését, késedelem nélkül hozzáfogott a város szerkezetének kialakításához: új utakat, parkokat, középületeket és kikötőt építtetett. Terve megvalósításában döntő szerepet játszott, hogy az építkezéseket Platon Alekszandrovics Zubov (1767–1822), a cárnő utolsó kegyence és a meghódított déli területek kormányzója is támogatta. Ezzel is magyarázható, hogy a francia származású Franc Pavlovics Vollan mérnök tervei alapján felépített város – a 18–19. század fordulóján – az egyik legszebb orosz városnak számított. A kikötő pedig néhány évtized múlva a cári birodalom egyik legforgalmasabb kereskedelmi központja lett.

Deribaszz számára nagy elismerést jelentett, hogy 1794 júniusában Odessza katonai parancsnokává nevezték ki. 1795. augusztus 22-én hivatalosan is bejelentették az új város megalapítását, és ekkor kezdték el az első középületek alapjainak lerakását. Ez év decemberében a cárnő már arról írt Platon Zubov grófnak, hogy az odesszai építkezések sikeres végzése főként Deribaszz altengernagy érdeme. Az 1795–96-os telet Oszip Mihajlovics Szentpéterváron töltötte, és onnan fél év múlva tért vissza Odesszába. Itt szeretnénk megemlíteni, hogy II. Katalin életének utolsó éveiben a cárnő bizalmas környezetéhez tartozott, és Kazimierz Waliszewski (1849–1935) lengyel történész szerint, amikor Deribaszz a fővárosban tartózkodott, az uralkodónő asztaltársaságában vacsorázott. A cárnő kétségtelenül kedvelte a spanyol származású altengernagyot, amit az is mutat, hogy öt évre kétmillió rubelt irányzott elő az odesszai építkezésekre.

1796. november 17-én meghalt Katalin cárnő, ami fontos változást hozott Deribaszz életében, mivel legfőbb patrónusa, Platon Zubov, Novorosszija kormányzója kegyvesztett lett, és az állami szolgálatból elbocsátották. Az új uralkodó, I. Pál (1796–1801) ugyanis gyűlölte mindazokat, akik anyja megbízható hívei voltak, különösen igaz ez Zubov grófra, mivel – Patyomkin herceg halála után – a cárnő utolsó kegyence volt. Ezzel magyarázható, hogy Pavel Petrovics 1796. december 26-án feloszlatta az odesszai építkezéseket irányító bizottságot, és Deribaszzt is elbocsátotta a városparancsnoki tisztségéből.

A helyére Pavel Vasziljevics Pusztoskin (1749–1828) altengernagyot nevezte ki, akit jó kapcsolatok fűztek Fjodor Fjodorovics Usakov (1745–1817) admirálishoz. Az újonnan kinevezett bizottság elnökének feladata az odesszai építkezések revíziója és pénzügyi felülvizsgálata lett.

1797. január 10-én Deribas – I. Pál utasítására – Odesszából a birodalmi fővárosba utazott, és sokan úgy hitték, hogy az altengernagy karrierje kerékbe tört. Ezek a feltételezések azonban nem igazolódtak, mert 1797. február 9-én a „kegyvesztett” Deribaszt a Tengerészeti Kollégium (a Haditengerészeti Minisztérium jogelődje) tagjai közé nevezte ki a cár. A következő év január 2-án I. Pál az Orosz Birodalom fegyveres erőinek felügyeletével bízta meg Oszip Mihajlovicsot, akinek feladatai közé tartozott a szárazföldi hadsereg és a flotta költségeinek racionalizálása, valamint az ezekre fordítható állami kiadások csökkentése. A cár minden bizonnyal elégedett volt Deribas intézkedéseivel, amit az is bizonyít, hogy 1799. május 8-án admirálissá léptette elő. Szeptember 7-én Pavel Petrovics azzal is megbízta, hogy a hajóépítésekhez szükséges faanyagok kiválasztását felügyelje. Oszip Mihajlovics munkájának elismeréseként 1799. december 3-án I. Pál a Máltai Lovagrend keresztjével tüntette ki.

Eppen ezért rendkívül furcsának tűnhet, hogy 1800. március 1-jén Deribas admirálist váratlanul elbocsátották a cár szolgálatából. A döntést azzal magyarázták, hogy Oszip Mihajlovics jelentős pénzösszeget sikkasztott el a flotta építéséhez szükséges költségekből. Mivel a vádak alaptalannak és igazságtalannak bizonyultak, ezért az uralkodó hamarosan megbocsátott neki, és október 30-án újból szolgálatába fogadta, egyúttal a kronstadti hadibázis rekonstrukciójával bízta meg. Pavel Petrovics nagyrabecsülését jelezte, hogy 1800. november 12-én arra adott utasítást Deribasnak, készítsen részletes beszámolót a cári flotta fejlesztéséhez. Az Admiralitásnak kidolgozott tervet bizonyára észszerű és alapos munka volt, mivel az uralkodó ezt követően Oszip Mihajlovicsot a cári flotta főparancsnokává („miniszterré”) nevezte ki.

Egy hónap múlva azonban tragikus esemény történt Deribas admirális életében. 1800. december 14-én ugyanis a tengernagy – hintójában utazva – váratlanul rosszul lett, elviselhetetlen gyomorfájdalmakra panaszkodott és hamarosan meghalt. Környezetében néhányan mérgezésre gyanakodtak, mivel arra gondoltak, hogy a legendás tengerésztiszt is csatlakozhatott az I. Pál elleni összeesküvők köréhez. Ez azonban teljes bizonyossággal nem állítható, mivel erre vonatkozó dokumentumok nincsenek. A gyanút azonban erősíti az a tény, hogy a merénylők Platon és Nyikita Zubov grófok, Pjotr Petrovics Palen (Pétervár katonai parancsnoka), Leontyij Bennigsen (a későbbi tábornok) és mások 1801. március 11-én – a pétervári Mihály-palotában – brutálisan meggyilkolták a törvényes uralkodót.

Deribas 1800 decemberében véget ért katonai pályafutása mellett feltétlenül figyelmet érdemel családi élete is. 1776. május 27-én – huszonöt éves korában – ifjú tisztként vette feleségül Anasztaszija Ivanovna Szokolovát (1741–1822), Ivan Ivanovics Beckoj (1704–1795) gróf törvénytelen leányát. Az apa nemcsak jómódú arisztokrata, hanem rendkívül művelt, a közjó hasznát kereső mecénás is volt, akinek nevéhez fűződik – többek között – a nemesi származású kisasszonyok részére létrehozott híres Szmolnij Intézet felállítása. Oszip Mihajlovics és felesége házasságából két leánygyermek született, akiknek abban a szerencsében volt részük, hogy a keresztanyjuk II. Katalin cárnő lett. A fiatal Szokolováról tudjuk, hogy Péterváron ismerkedett meg Jekatyerina Dmitrijevna Golicina (1720–1761) hercegnővel, a diplomata Dmitrij Mihajlovics Golicin (1721–1793) herceg feleségével, és Ivan Beckoj unokahúgával, aki a házába fogadta. 1757-ben Anasztaszija Ivanovna elkísérte Golicina hercegnőt európai körútjára

és hosszú ideig Párizsban éltek. Később a hercegnő Szokolovát a híres francia színésznő, Claire-Laris de la Tude (1723–1803) gondjaira bízta. Golicina hercegnő halála (1761) után, Dmitrij Mihajloviics Golicin herceg és Ivan Beckoj gróf Szokolovát Bécsbe vitték, egy hónap múlva pedig az akkor húszéves hölgy apjával együtt Pétervárra utazott. 1762 végén, II. Katalin koronázásakor bemutatták a cárnő környezetének és udvarhölgynek nevezték ki. Megtisztelő volt számára, hogy a cárnő utazásai során elkísérhette és vele bizalmas kapcsolatban lehetett. Ezt a pozícióját 1776. május 27-éig töltötte be, amikor házasságot kötött Deribaszzal. Az esküvőt Carszkoje Szeloban tartották meg, a cárnő, Grigorij Patyomkin herceg, Pavel Petroviics trónörökös és más udvari előkelőségek jelenlétében.

A házasságkötés után Anasztaszija Ivanovna továbbra is Beckoj gróf palotájában lakott, ahol a ház úrnőjeként fogadta a vendégeket. Deribaszzal felesége – udvarhölgyként – viszonylag jelentős befolyással rendelkezett II. Katalin környezetében. A cárnő megbízásából gyakran fogadott előkelő orosz és külföldi személyiségeket. Jekatyerina Alekszejevna utazásai során Anasztaszija Ivanovna az uralkodónő hintójában ült, személyes kísérői közé tartozott.

Szokolova életvidám és energikus mozgása miatt nem kis gondot jelentett Etienne-Maurice Falconet (1716–1791) francia szobrászművész számára, amikor mellszobrot készített róla. A filozófus Denis Diderot (1713–1784) ugyancsak „túlmozgásos” hölgyként írta le Deribaszzal feleségét, amikor 1773 szeptembere és 1774 márciusa között Péterváron tartózkodott. Alekszej Bobrinszkij (1762–1813) gróf, II. Katalin és Grigorij Orlov törvénytelen fia, Anasztasziját jóindulatú, de magát mérsékelni nem tudó nőként írta le, aki az általa rendezett fogadásokon olyan hangosan kacagott, hogy mindenki attól tartott, rosszul lesz az erőlködéstől. James Harris (Malmesbury grófja) angol követ Anasztaszija Ivanovnával éles eszű, a pétervári pletykákat jól ismerő hölgyként jellemezte, akivel élénk és érdekes beszélgetéseket folytatott. Itt említjük meg, hogy a neves író Jakov Boriszoviics Knyazsnyin (1740–1791) Anasztaszija Ivanovna tiszteletére írta a „Sztanszi” című művét.

1794-ben, Ivan Beckoj gróf halálát követően, negyvenezer ezüstrubelt, ugyanennyi asszignációs papírpénzt, valamint a Néva-parti elegáns palotáját hagyta Anasztaszija Ivanovnára. Ez utóbbit eredetileg 1719–1721 között – I. Péter utasítására – Domenico Trezini (1670–1734) építette, majd 1750-ben Bartolomeo Rastrelli (1700–1771) színházépülettel egészítette ki, ahol főként francia és olasz operatársulatok léptek fel. Stanislav Poniatowski (1764–1798) lengyel király, aki az 1790-es évek első felében Péterváron élt, Deribaszzal feleségének palotáját impozáns méretű, roppant fényűző épületnek tartotta. 1796-ban Anasztaszija kérelemmel fordult I. Pálhoz, hogy pénzügyi támogatást kérjen tőle, mivel anyagi helyzete nem teszi lehetővé, hogy síremléket állíttson nevelőapja, Beckoj gróf részére. Pénzügyi nehézségeit azzal magyarázta, hogy férje szenvedélyes kártyajátékos volt és időnként jelentős összegeket veszített. 1801-ben Anasztaszija az új uralkodótól, I. Sándortól kért anyagi támogatást, mivel Oszip Mihajloviics halála után számtalán adósságot kellett kifizetnie. A. I. Szokolova idős korában is fiatalosan nézett ki, egyetlen ősz hajszála sem volt. 1822. szeptember 19-én hunyt el Szentpéterváron és a Szmolenszkij-temetőben helyezték örök nyugalomra. Konsztantyin Jakovlevics Bulgakov (1783–1835), a neves diplomata, testvérehez írt levelében arról emlékezett meg, hogy Anasztaszija Ivanovna halálakor nyolcvankilenc éves volt, és idős korában is úgy öltözködött, mint ötvenévesen. Georg von Helbig német történész nekrológiájában arról írt, hogy Deribaszzal özvegye az udvar legműveltebb és legszebb hölgyei közé tartozott. Deribaszzal admirális és Anasztaszija Szokolova idősebb leánygyermeké, Szofja

Oszipovna 1778-ban látta meg a napvilágot, a keresztanyja II. Katalin cárnő lett, később az uralkodónő udvarhölgyei közé tartozott és Mihail Mihajlovics Dolgorukov herceggel kötött házasságot. Másik lányuk, Jekatyerina Oszipovna 1779-ben született, a keresztvíz alá őt is a cárnő tartotta, és felnőtt korában Ivan Szavvics Gorgoli (1773–1862) pétervári rendőrfőnök és szenátor felesége lett.

Deribaszk közeli rokonságáról tudjuk, hogy két lány- és három fiútestvére volt. Az előbbiekről ismert, hogy Nápolyban éltek, a fiútestvérek pedig – Emánuel, Andrej és Félix – Josziffal együtt mentek Oroszországba és cári szolgálatba léptek. Emánuel bátyjával együtt részt vett a második orosz–török háborúban (1787–1791), kitüntette magát Ocsakov ostrománál, a harcokban egyik kezét elvesztette, de műkarjával is tovább küzdött egészen 1791-ben bekövetkezett haláláig. Féliksz Mihajlovics Odesszában telepedett le, 1806-ban földbirtokot adományozott a városnak, amelyből a kikötőváros első parkja létesült, a mai Preobrazsenszkaja, Deribaszkovszkaja és Gavannaja utcák által határolt területen. Oszip Mihajlovics egyik unokaöccse, Alekszandr (Féliksz Deribaszk fia) aki kereskedelmi középiskolában, majd a Novorosszijszki Egyetemen tanult, neves helytörténészként és bibliográfusként vált ismertté. 1877 és 1880 között az Odesszai Egyetemen folytatta stúdiumait, és a helyi liberális „Pravda” publicistája lett. Életének egyik szakaszában az Armand-Emmánuel du Plessis de Richelieu (1766–1822) herceg által alapított líceumban francia nyelvet tanított. Közismert róla, hogy 1882–1909 között Kijevben élt, operalibrettókat fordított és színházi előadásokról írt recenziókat. Változatos életére jellemző, hogy 1900-tól a pétervári központi bank kijevi részlegének magas rangú tisztviselője volt. 1909-ben visszatért Odesszába, ahol főként kiadói tevékenységet folytatott. Közreműködött az Odesszai Bibliográfiai Társaság, valamint az Irodalmi és Művészeti Társaság munkájában. Említést érdemel, hogy 1922 és 1924 között az odesszai városi könyvtár igazgatója volt és több éven át a bibliotéka honismereti részlegét vezette. A lelkiismeretes és szorgalmas szakember 1937. október 2-án távozott az élők sorából. Tudományos hagyatékának legnagyobb értékét az jelenti, hogy Odessza történetére vonatkozóan unikális kartotékrendszerrel állított össze. Nevéhez mintegy kétszáz helytörténeti és honismereti munka köthető, köztük „A régi Odessza” című könyve. Írásainak többségét 1909 és 1924 között publikálta. A mai odesszaiak is büszkék arra, hogy tanulmányainak többségét a város múltjáról és az ott élő emberek hétköznapijairól írta.

Tanulmányunkban elsősorban arra kívántunk rámutatni, hogy a spanyol származású José de Ribas alhadnagy milyen katonai karriert futott be az Orosz Birodalomban – immár Oszip Mihajlovics Deribaszként –, hogyan lett a cári flotta főparancsnoka. Bizonyára rendkívüli embernek kellett lennie, hogy Alekszej Orlov, II. Katalin és I. Pál is felfigyelt kimagasló képességeire, tengerésztisztí erényeire, a számára kijelölt feladatok megbízható végrehajtására, legendás bátorságára és a cári hatalom iránti feltétlen hűségére. Az utókor embere sohasem feledkezik meg arról, hogy az ő nevéhez fűződik a sokáig bevezetetlennek tartott Hadzsibej török erődjének elfoglalása, a helyére tervezett, a 18–19. század fordulóján Európa egyik legszebb városának tartott Odessza és hadikikötője létrehozása. Kezdeményezését – szerencsére – az emigráns Richelieu herceg és Louis Langeron (Novorosszija kormányzója) hasonló színvonalon folytatták, tovább fejlesztve a település szépségét és hírnevét. Nem véletlen, hogy a kortársak – az ókori görögök nyomán – Palmürához, az egyik szíriai oázisban fekvő gyönyörű városhoz hasonlították. Figyelemre méltó az is, hogy Deribaszk rokonai közül többen Odesszában telepedtek le, és hozzájárultak annak kulturális, művészeti, valamint tudományos életéhez.

SZAKIRODALOM

Orosz nyelvű munkák (cirill betűrendben):

- Александров, Ю. Р.: *Возвращение де Рибаса*. Одесса, 2007, Изд. Оптимум.
- Артемова, Т. В.: *Михаил Щербатов*. Санкт-Петербург, 1994, Изд. Государственный университет.
- Астацатуров, Г. О.: *Бендерская крепость*. Второе, исправленное издание. Бендеры, 2007, Изд. Полиграфист.
- Бархатов, А. А.: *Наддворный советник. Повесть о Якове Княжнине*. Москва, 1994, Изд. Лепта.
- Бескровный, Л. Г.: *Русская армия и флот в XVIII веке*. Москва, 2013, Изд. Академии наук.
- Бессарабова, Н. В.: Россия – Османская империя (Противоречия 1780-х гг. и миссия Я. И. Булгакова). In *Россия – Восток (Контакт и конфликт мировоззрений)*. Материалы XV Царскосельской научной конференции. Сборник научных статей. Санкт-Петербург, 2009, С. 24–34. Государственный университет.
- Бобринский, А. Г.: *Дневник графа Бобринского, введённый в кадетском корпусе и во время путешествия по России и за границую*. In *Русский архив*, 1877. Вып. 10. С. 116–165.
- Веселаго, Ф. Ф.: *Краткая история русского флота*. Москва—Ленинград, 1939, Военно-морское издательство.
- Волков, С. В.: *Генералитет Российской империи. Энциклопедический словарь генералов и адмиралов от Петра I до Николая II*. Том II. Москва, 2010, Изд. Центрполиграф.
- Гончаров, В.: *Адмирал Сенявин*. Москва—Ленинград, 1945, Военно-морское издательство.
- Гребенщикова, Г. А.: *Чесменская победа. Триумф России в Средиземном море*. Санкт-Петербург, 2015, Изд. Остров.
- Гребенщикова, Г. А.: *Черноморский флот в период правления Екатерины II*. Т. 2. Санкт-Петербург, 2012, С. 512, 552. Изд. Остров.
- Дерибас, А.: *Старая Одесса. Исторические очерки и воспоминания*. Одесса, 1913, Изд. Акционерное Юужно-русское общество.
- Дерибас, О.: *Фаворит?* Одесса, 2007, Изд. Печатный Дом.
- Долгова, С. Р.: Судьба архива княжны Таракановой. In *Памятники культуры. Новые открытия*. 2000. Сост.: Т. Б. Князевская. Москва, 2001. С. 7–18. Изд. Аграф.
- Дружинина, Е. И.: *Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года (его подготовка и заключение)*. Москва, 1955, Изд. Академия наук.
- Дьяков, В. А.: *Княжна Тараканова по полузабытым архивным источникам*. In *Славяноведение*, 1994. № 1. С. 67–79.
- Елагин, С. И.: *История русского флота*. Санкт-Петербург, 1864, Изд. К. Гогенфельдена.
- Епифанов, П. П. – Комаров, А. А.: *Военное дело (Армия и флот)*. In *Очерки русской культуры XVIII века*. Т. 2. Главный редактор: Б. А. Рыбаков. Москва, 1987, Изд. МГУ.
- Золотарёв, В. А.—Межевич, М. Н.—Скородумов, Д. Е.: *Во славу отечества российского (Военная история России во второй половине XVIII века)*. Москва, 1983, Изд. Мысль.
- Каменский, А. Б.: *Жизнь и судьба императрицы Екатерины Великой*. Москва, 1997, Изд. Знание.
- Клокман, Ю. Р.: *Фельдмаршал Румянцев в период русско-турецкой войны (1768—1774 гг.)*. Москва, 1951, Изд. Академия наук.
- Ковалевский, Н. Ф.: *История государства Российского. Жизнеописания знаменитых военных деятелей XVIII — начала XX века*. Москва, 1997, Изд. Книжная палата.
- Крестьянинов, В. Я.: *Кронштадт: Крепость, город, порт*. Санкт-Петербург, 2002, Изд. Остров.
- Криницын, Ф. С.: *Чесменское сражение*. Москва, 1962, Изд. Воениздат.
- Крючков, Ю. С.: *Самуил Карлович Грейг*. Москва, 1988, Изд. Наука.
- Курукин, И. В.: *Княжна Тараканова*. Москва, 2011, Изд. Молодая гвардия.
- Лебедев, А. А.: *У истоков Черноморского флота России. Азовская флотилия в борьбе за Крым и в создании Черноморского флота (1768—1783 гг.)*. Санкт-Петербург, 2011, Изд. Гангут.
- Лурье, В. М.: *Морской биографический словарь XVIII век*. Санкт-Петербург, 2005, Изд. Выбор.
- Майков, П. М.: *Иван Иванович Бецкой. Опыт биографии*. Санкт-Петербург, 1904, Изд. Общественная польза.
- Мезин, С. А.: *Дидро и цивилизация России*. Москва, 2018, Изд. Новое литературное обозрение.
- Мурзанов, Н. А. (ред.): *Правительствующий сенат. Список сенаторов*. Санкт-Петербург, 1911, Изд. Сенетская типография.
- Надлер, В. К.: *Одесса в первые эпохи её существования*. Одесса, 2007, Изд. Оптимум.
- Овчинников, В. Д.: *Адмирал Фёдор Ушаков — святой праведный воин*. Ярославль, 2014, Изд. «Академия 76.»

- Песков, А. М.: *Павел I*. Пятое издание. Москва, 2017, Изд. Молодая гвардия.
- Петров, А. Н.: *Вторая турецкая война в царствование императрицы Екатерины II*. Т. 1. Санкт-Петербург, 1880, Изд. Р. Голике.
- Петров, М. Т.: *Румянцев-Задунайский*. Т. 1. Москва, 1993, Изд. РИПОЛ.
- Плугин, В. А.: *Алехан, или человек со шрамом (Жизнеописание графа Алексея Орлова-Чесменского)*. Москва, 1996, Изд. Международные отношения.
- Полонский, Н. А.: *Начало кораблестроения на Черном море*. In Судостроение, 1978. № 12. С. 54–65.
- Понятовский, С.-А.: *Воспоминания князя Станислава Понятовского*. Сообщение: Н. Шильдер. In Русская старина, 1898. № 9. С. 565–592.
- Потрашков, С. В.: *История российского флота*. Москва, 2007, Изд. Эксмо.
- Рэй, М.-П.: *Александр I*. Москва, 2013, Изд. РОССПЕН.
- Сапожников, И. В. – Сапожникова, Г. В.: *Запорожские и черноморские казаки в Хаджибее и Одессе*. Одесса, 1998, Изд. ОКФА.
- Сацкий, А. Г.: *Начало создания черноморского флота*. In Вопросы истории, 1985. № 8. С. 171–182.
- Скальковский, А. А.: *Первое тридцатилетие истории города Одессы (1793—1823)*. Одесса, 1837, Изд. Городская типография.
- Скрицкий, Н. В.: *Россия забытая и неизвестная. In Георгиевские кавалеры под Андреевским флагом*. Москва, 2002, Изд. Центрполиграф.
- Стиров, В. Д.—Питерский, Н. А.—Бескровный, Л. Г.(ред): *Адмирал Ушаков (Сборник документов)*. Москва, 1951, Изд. Военное издательство.
- Терещук, А. В.: *Павел I. Жизнь и царствование*. Санкт-Петербург, 2011, Изд. Вита-Нова.
- Топалова, Е.: *Жизненный путь Э. М. Фальконе*. Москва, 2011, Изд. Де-По.
- Ускын, Л. Б.: *Адмирал Василий Чичагов*. Москва, 2009, Изд. ОГИ.
- Цветков, С. Э.: *Александр Суворов (1730—1800)*. Москва, 2005, Изд. Центрполиграф.
- Шефов, Н. А.: *Осада Бендер*. In: Битвы России. Военно-историческая библиотека. Москва, 2002, Изд. АСТ.
- Широкопад, А. Б.: *Русско-турецкие войны 1676—1918 гг.* Минск, 2000, Изд. АСТ.
- Шишов, А. В.: *Суворов. Генералиссимус великой империи*. Москва, 2005, Изд. ОЛМА-ПРЕС.
- Яковлев, В. А.: *К истории заселения Хаджибея 1789—1795*. Одесса, 1889, Изд. Тип. А. Шульце.

Latin betűs művek:

- Alexander, J. T.: *Catherine the Great (Life and Legend)*. New York, Oxford, 1989, University Press.
- Díaz De Otazu Güerri, F.: *José de Ribas, el español que conquistó Odesa*. In: Revista general de marina, 2008, Vol.254, pp. 585–589.
- Donnert, E.: *Katharina die Grosse, Kaiserin des russischen Reiches*. Regensburg, 1998, Verlag Friedrich Pustet.
- Dukes, P.: *The Making of Russian Absolutism, 1613–1801*. London, New York, 1982, Longman.
- Fuller, W. C.: *Strategy and power in Russia, 1600–1914*. New York, 1992, Free Press.
- Helbig, Georg Wilhelm von: *Russische Günstlinge*. München–Berlin, 1917, Georg Müller Verlag.
- Kamenzkij, A. B.: *Nagy Katalin*. Budapest, 2000, Pannonica Kiadó.
- LeDonne, J.P.: *Outlines of Russian military administration (1762–1796)*. II. *The high command*. In Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge, 1985. 2. sz., 175–204.
- Madariaga, I. de: *Catherine de Great*. New Haven – London, 1998, Yale University Press.
- Ransel, D. L.: *The Politics of Catherinian Russia*. New Haven – London, 1979, Yale University Press.
- Scott, H. M.: *Harris, James, first earl of Malmesbury (1746–1820)*. Oxford, 2004, Oxford University Press.